

Рік VIII.

Р. 1899 кн. I.

Т. XXVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

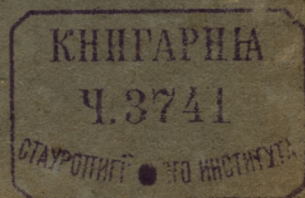
REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, I B.

B. XXVII.

Векладом Наукового Товариства імени Шевченка.

В друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. I.

Т. XXVII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, I B,

B. XXVII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

не уживають, а кресало дуже рідко і то хіба звичайно пастухи, котрим нераз вигідніше навіть б́уває послугувати ся кресалом. Про велику забобонність Білорусинів скажемо при обговореню книги д. Федеровского.

При кінци книжки подав автор стільки „приміток“, що з самих них була би книжка. Вони виносять 149 сторін великої вісімки. Таке поміщуванє приміток і в так значному числі є однакож дуже непрактичне. Що хвилі треба листувати до відповідного відсилача, все треба книжку в двох місцях мати отворену. Через те не лиш невигоду має читач, але часто може губити ся навіть в читаню. Далеко ліпше примітки робити під текстом. Многі знов з приміток, які подавав автор на кінци, можна було в самий текст повводити.

Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michała Federowskiego. Tom I. Wiara, wierzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki, Kraków, wyd. Akademii nauk, 1897. Ст. XX+509.

Білоруська етнографія поступає скорим кроком наперед, хоть етнографічний обшар Білорусинів не великий, хоч людність їх не дуже численна, хоть культура розвинена у них невисоко. Факт сей треба пояснити тим, що білоруською етнографією займали ся і займають ся окрім родовитих Білорусинів також Росіяни і Поляки. Російська література може похвалити ся такими збірниками, як Шейна, Безсонова, Романова, Добровольского; в польській находили ся до тепер лиш невеличкі збірки і поодинокі статі; з виходом цілої праці Федеровского здобуде й польська література твір, що буде належати до перших на поли білоруської етнографії.

Цілу збірку задумує д. Федеровский видати в 10 томах. Про поділ, якого хоче він при тім тримати ся, каже в передмові (ст. X) так: „До винішньої праці приложено, о скілько мені відомо, по раз перший уклад опертий на філософічній класифікації по выводам дра Яна Карловича, представленим на з'їзді фольклористів в Штокгольмі 1889 р. Подібний уклад повинен вдоволити кожного мітольога; зі всіх знаних мені систематичних плянів він є найліпше обдуманний, бо в рациональнім порядку вичерпує цілий круг поодиноких галузей знаня, тому як найвсестороннійший найбільше відповідає потребі“. Я не мав нагоди пізнати поділу дра Карловича, однакож з першого тому праці д. Федеровского бачу, що він, чи може його переведеннє у д. Ф., не є консеквентним. В розділі третім нпр. подає він оповіданя про чарівників і знахорів,

але лишень коротенькі; довші відкладає „до одного з дальших томів“. Чиж не ліпше помістити було всі оповідання про чарівників разом? Яка рация була ділити їх? Сама довгота або короткість оповідання не впливає прецінь на причислене його до одної або другої групи. Таких річий находить ся ще більше в першій томі.

Щоби познайомити читача з поділом і змістом першого тому, а наведу тут наголовки поодиноких розділів: Книга перша. Віра. I. Божества (Бог і сьвяті). II. Демони. 1. Чорт. а) Про різні види, впливи і учинки чорта. б) Про закляті скарби і про чорта, що їх стереже. 2. Духи. Страхи. а) Духи, що показують ся людьом з волі Бога; б) чоловіка; в) чорта. 3. Люди-духи. а) Шкідливі ества. б) Шкідливі і помічні рівночасно. в) Доброчинні. г) Нешкідливі. 4. Мітичні ества. а) Божества. б) Водні ества. в) Мітичні герої. г) Мітичні потвори. 5) Ества в людськїм виді. а) Перзонїфікація добродійних еств. б) Шкідливих. Книга друга. Природа. I. Видимий заземний сьвіт. Понятя про нього. II. Видимий земний сьвіт поза чоловіком. 1. Возлушні з'явища. 2 Земля. 3. Каміня. 4. Рослини. 5. Звірята. III. Чоловік. 1. Понятя про чоловіка. а) про чоловіка і дочасне житя. б) Про людську душу і позагробове житя. 2. Понятя про народи. 3. Місцелянея. Часть II. Книга третя.—Культура. I. Релїгія. 1. Етика. а) Поступоване супроти річий. б) Духів і божеств. в) Людїй, г) Особисте. 2. Культ. а) Вплив на річи. б) Вплив на духів і божества. II. Звичаї. 1. Родинні звичаї. а) Сьята. Весіля. б) Родинне домашнє житя. в) Народини. Хрестини. г) Вихованя дїтїй. д) Ворожби і забави. е) Смерть і похорон. 2. Товариські звичаї. 3. Правні звичаї. III. Занятя. 1. Лови. 2. Рибальство. 3. Пастирство. а) Годівля домашнїх звірят в загалі. б) В подробицях. в) Годівля дробу. г) Пчільництво. 4) Будівництво. 5. Рільництво. 6. Огородництво. 7. Жіноче гадівство. 8. Хороби (медицина). 9. Ветеринарія. 10. Ліки. Виказ лічничих рослини.

Як видно з поділу, д. Федеровский списав незвичайно багато забобонів, а кількож там остало ся ще неписаних! Якїж Білорусини супроти того мусять бути забобонні! Автор каже про се так (ст. 284, ч. 1465): „Народ на Литовській Руси, привязаний сильно до своїх традицій, заховав до нині незвичайно багато забобовів і то не лише таких, що тикають ся справ більшої ваги, але і звичайних, щоденних, в котрих кожде діло, майже кождий крок чоловіка залежить від множества осторожностей і всякого роду практик. Є то, коротко кажучи, цілий кодекс поступованя для кожного полу і віку з'окрема, а тих пересторог, які він містить в собі, всякий що тільки поважає память своїх предків (ustanowu predkōj v. dziedōj) і хоче бути щасливим, повинен все і всюди як найповнїше пильновати“. Велику ту силу забобонів можна собі пояснити тим, що Білорусини до недавна жили ще посеред

самих болот, неприступних мочарів, величезних лісів, нетиканих людською рукою; культурі трудно було дістати ся туди; тому жили вони „як Бог приказав“ не вводячи в свій спосіб життя нічого нового, а тримаючись формули знаної і у наших селян на многих місцях „най буде як бувало“. Новійшими часами пороблено і там дороги, желізнці, почав ся навіть рух просьвітний, хоть слабенкий, то видить ся, дотеперішним навичкам Білорусинів, які ще зістають ся у апогея своєї сили, буде йти все з Петрового дня, аж доки не прийде їм амінь.

Жиючи довший час між нашим народом, мав я нагоду придивити ся його навичкам, поглядам, вірованю. Незвичайно багато анальоґічності находить ся в вірованю нашого народу і білоруського. Я не буду тут застасовляти ся над причинами такої анальоґічності, але тільки її завначу, поки не зможу з фактами в руці висказаного удовіднити.

В обробленю, особливо деякі відділи, представляють ся дуже добре. До них в першій мірі треба зачислити відділ про народне лічництво. Білорусини знають велику силу лічних рослин, а лічнічі власности їх знають так використовувати, як може й наукова медицина не потрафить. На одному місци каже автор, що не рідко надбав таких людей, які вміли розріжнювати і називати цілі сотки преріжних рослин, подаючи при тім докладні поясненя про лічнічі прикмети кожної. Ліки, прираджені простим мужиком, нерас помагали в хоробах і людей, і звірят. Автор подає факт лічення, при яким був сьвідком, рослиною званою „bałotnio użowo zielje“. Коли гадюка укусить кого, тоді знахор робить напар на молоці з „ужівника“ і дає пити. Худобині дає його в кульці хліба по відповіднім розтертю. Таку кульку дав при авторови корові знахар Іван Гузарик, зі Студерівщини; протягом одної доби пухлина зникла зовсім з корови.

Натурально, що між тим селянським ліченем заходять часто чисто варварські факти; але се буває лиш тоді, коли лічуть якусь хоробу без рослин, коли хотять її відогнати якимись заклятими словами, коли вкінци не знають що радити. Так приміром одній вагітній дівці казали баби в часі, тяжкого породу скакати з печі на лаву, з лави на землю і на відворіть. Дівка скакала, але не помагало нічо. Тоді вхопили її попід пахи і почали трясти. Правда, по часі витрясли дитину, але дівка тогож дня умерла. З поліжницею взагалі мужики поводять ся недотепно; звідти буває, що нерас молода жінка, около 30 літ в роду, виглядає як баба. Те саме діє ся і у нас. Білорусини-ж кажуть (ч. 1627): *Pa pòłazi ni trzebo babi nadto razlèżywaćsie: dwa, try dni, to i hodzi. Katora padło leżyc doùho, to heto piesta, leżaj, hnilaka, bñolsz niczoho.*

Дуже замітна річ, що білоруські, домородні лікарі лічуть багато хороб відходами (excrementa), і то не лишень всяких можливих звірят, але і люд-

ськими. Та ще коби уживали їх зверху, то можна би остаточно витримати, але дуже часто вони садять їх в середину чоловіка. Послугують ся також иньшими подібними паскудствами. Тут доходить обридливість вже до великого степеня. Я наведу кілька таких примірів: На біль горла найліпшим средством є — „*prykladác siorłum, parąganym białum h...m sabaczum, to adydzie*“ (ч. 2311). На брак корму в грудьох дають жонам їсти крупник, в котрім потайно варили миш (ч. 2326). На пліснівку, яку дістають діти в ротуку, беруть жмиток волося, мачають його в чорнило і тим натирають ротуки дїтьом! (2358). Як кашель не дає спокою, то „*wielmi ramücsnaje łastańczyno h..o spálnaje na poriał pić z małakòm*“ (2367). На випадок затриманя газів дають ликати три живі або неживі мухи (також пята) (2397). Для піяків мають такий лік: вкладають небіщикови, якогубудь, гріш до рота, перед похороном виймають—гріш, відтак кидають його в горівку на якийсь час і дають її пити піякови, не зраджуючи перед ним тайни. „*To jüòp raczniè ryhàć, aż zielonym raczniè rwać ź jehò i pa tój raz ni rakasztuje, taK jenà jemù zhidzić*“ (2402). Як хто подвигає ся — особливо женщины — то дають пити курячий відхід в горівці (2411). На сухоти найліпшим ліком росіл з сліпого ще пєсяти (2440). На те саме добре їсти мясо печене з сови (2441). На дурійку дають їсти хруща, або його гусільницю в хлібі, званого *Cetonia aurata* (2462). На фебру кажуть пити теплу воду через цибушок в люльки (2477). На „жабу“ у дїтий „*najlìpsz z tahò karyta, szto świniè jedziàć, zabràć pałsam toje, szto na bièrahach paprylèpliwajećsie i paszmarawać ũ hubi*“ (2492). Подібних „ліків“ можна би навести ще цілу купу. Читаючи їх, приходить аж дивувати ся, кому впало на гадку користувати ся таким плюгавством, як воно може вдержувати ся між народом, коли воно, річ певна, ніколи нікому не поможе, як що не пошкодить. Подібні ліки завдають також худобі.

Дуже цікавою річю булоби мати статистику смертності у Білорусинів. Вони майже все лічуть ся самі; варто-б порівнати тоді смертність між ними і культурним котрим народом, нпр. Німцями, що уживає лікарської помочи; прийшло би ся тоді до дуже інтересних виводів.

З иньших розділів не подаю виїмків, хоч вони аж просять ся. Се задалеко б мене завело. Скажу лише, що в кождому з них тільки і так різнородного материялу, що в наслідок того ніхто, що схотів би писати про Білорусинів — розумію тут простий народ — не зможе обійти ся без збірки д. Федеровського. Збірка має всі прикмети доброї книжки. Автор не робить в ній жадних карколомних штук, як то богато етнографів робило, особливо коли заглиблювали ся в пояснюваня народніх віровань, всїдаючи кождий на свого окремого коника фантазії. Він пише

від себе дуже мало, обмежує ся лишень на подаваню найпотрібніших уваг і то коротких: за те форсує як найбільшою скількістю добірного материялу. Він обізнаний дуже добре з білоруською мовою. Через се має його збірка також свою вартість для фільольогів; а звістно, що се не маловажна річ, особливо коли зважимо, що білоруська мова простудійована ще дуже неповно. Д. Ф. старав ся віддати вірно народний виговор — на скілько се було йому можна — а в тій цілі повводив навіть окремі графічні знаки до своєї книжки: Знаком *â* означив звук посередній між *a* і *e*; знаком *â* — звук *a* зближений до *o*; знаком *î* — звук зближений до *ï*; знаком *ц* — звук, який у нас означає ся знаком *ѣ*. Зазначає також продовження звуків і їх скороченя. Над словами — хоч що правда не всюди — подає наголос. Трапляють ся при тім також деякі недокладности, але без них остаточно не може нігде обійти ся; вони й не великі. На многих місцях зазначає паралелі, що вартість книжки значно підносить. Шкода тільки, що автор обмежив ся на дуже незначне число збірників. Збірка д. Федеровского має ще вкінці ту добру прикмету, що майже виключно ним самим записана. Нефахові люди, при найліпшій навіть волі, роблять нераз такі похибки, з яких виходять відтак різні непорозуміння. Сконтролювати їх при тім трудно; з одною особою далеко легше се вчинити, а сконтролювавши одну похибку, можна на її підставі спростувати всі анальоґічні.

Коли вийде ціла збірка д. Федеровского, дасть нам дуже добрий образ білоруської культури — як на се вказує плян. Тому належить бажати, щоби вона як найскорше появилася, а не вилежувалася літами в бюрократичній стратою для науки.

Časopis musea království českého, 1897, ročník LXXI, redaktor: Antonín Truhlař, Praha, st. 592.

В сїм томі Часопис'а маємо цікаву для нас статю Фр. Ржегоржа *Kalendářik z národního života Lemků v. Příspěvek k rusínskému národopisu haličských Karpat*. Д. Ржегорж знаний у нас з своїх численних етноґрафічних праць про Галицьких Русинів, заміщуваних в різних видавництвах чеських, що знайомила Чехів з нашим народом. Праці ті визначають ся великою сумлінністю, вірністю і докладною оґсервациєю житя нашого народа: д. Ржегорж не гордує навіть дрібницями і затримує ся над ними, коли лиш вони причиняють ся до висвітлення незвісної якої справи, коли докладають хоч невеличкі риси до характеристики віровань, поглядів, обрядів та звичаїв народних. Деякі з тих праць подають зовсім новий материял, недрукований ще в наших видавництвах. З огляду на те добре було би позбирати праці д. Ржегоржа, перевести на нашу мову і видати окремою книжкою.